

BAUDŽIAMŲJŲ TEISINIŲ SANKCIJŲ RAIDOS SOCIOLOGINIAI PRADAI

Doktorantė Giedrė Lastauskienė

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 97
Elektroninis paštas tfk@ltu.lt

Pateikta 2002 m. vasario 7 d.

Parengta spausdinti 2002 m. birželio 21 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros doc. dr. Vytautas Šlapkauskas ir šio fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros doc. dr. Leonas Virginijus Papirtis

S a n t r a u k a

Straipsnyje apžvelgiamos pagrindinės šio laikmečio baudžiamųjų teisinių sankcijų raidos kryptys. Analizuojant šių teisinių sankcijų metodologinio pagrindo paieškos problemą aptariamos pagrindinės bausmės tikslą tiriančios teorijos ir jų tarpusavio sąveika. Autorė nurodo visuomeniškai veiksmingiausių teisinių sankcijų paieškos tendenciją. Išnagrinėta medžiaga leidžia teigti, kad šiuolaikinės valstybės, kurdamos teisėkūros politiką bei taikydamos teises sankcijas, siekia, kad bausmė neužkirstų pažeidėjui kelio atgal į visuomenę.

Pagrindinės sąvokos: sankcija, atsakomybė, bausmė, bausmės tikslas, bausmės veiksmingumas.

„Todėl reikia jį mokyti jo paties labui: tegu jis patiria, ką reiškia netekti teisės į savo turtą, savo garbę, savo laiką ir savo kūną, kad savo ruožtu pradėtų gerbti kitų tokią pačią teisę”

(M. Foucault).

Įvadas

Vienas svarbiausių visuomeninių institutų, kurio raidą bandoma numatyti, yra teisė. Teisės, kaip kultūros reiškinių, esmės atskleidimas ir jos raidos tendencijų analizė kėlė ir dabar tebekelia tiek prieštarų vertinimų, kad sunku būtų surasti bent panašų, taip prieštarų vertinamą teorinių ginčų objektą. Nors teisės sampratos ir labai skirtingos, visuotinė pasaulinės visuomenės globalizacija skatina ieškoti bendrų šio svarbaus žmonių elgesio reguliavimo priemonių bruožų bei raidos tendencijų.

Niekam nekyla abejonių, kad teisinis reguliavimas vyksta informaciniu lygmeniu, t. y. valdymo informacija formuluojant vienokį ar kitokį reikalaujamo ar siektino elgesio modelį. Čia jau mes susiduriame su psichologiniu teisės aspektu, nes teisė gali paveikti adresato elgesį tik tada, kai jos siunčiama informacija sąmoningai dekoduojama ir virsta asmens elgesio motyvu. Sąmonė nagrinėja ne abstrakčias normas, sutarties nuostatas, o konkrečias ten įtvirtintas subjektyvias teises ir pareigas, skatinimus ir bausmes, kurie savo ruožtu veikia kaip stimulai ir apribojimai – kaip tik jie ir tik jie leidžia teisei daryti tiesioginę įtaką asmenų elgesiui ir pakreipti jų elgesį viena ar kita linkme [1, p. 735].

Ypač svarbią įtaką elgesio motyvams susiformuoti turi **teisinės sankcijos**. Pati teisinių sankcijų sąvoka suprantama nevienareikšmiškai. Šiame straipsnyje sąvoką „teisinės sankcijos“ vartosime tradicine mūsų teisės teorijai prasme – kaip neigiamas valstybės organizuotos prievartos priemonės, kuriomis valstybė grasina teisės normos adresatui, jei šis kėsiasi pažeisti teisinėje taisyklėje įtvirtintą privalomo elgesio modelį, ir kurias taiko, jei pažeidimas padaromas. Straipsnyje aptariamos tik baudžiamosios sankcijos. Suprantama, prievarta teisėje neapsiriboja baudžiamųjų (represinių) sankcijų nustatymu ir realiu taikymu. To kio pobūdžio sankcijos taikytinos tik tada, kai išnaudotos visos švelnesnio poveikio priemonės arba kai padarytos teisei priešingos veikos pobūdis neleidžia jų panaudoti. Bet labai dažnai kalba apie kriminalinę bausmę tampa kalba apie **sutelktą prievartos teisėje** išraišką, nes valstybėje įsitvirtinusi baudžiamoji politika demonstruoja ir toje valstybėje vyraujančią poziciją tiek į teisę, tiek į pagrindines poveikio priemones (šiuo atveju teises sankcijas).

Teisinės taisyklės paprastai kuriamos neklausiant adresato nuomonės, ir mūsų laisvė dažniausiai pasireiškia pasirinkimu vienos iš dviejų alternatyvų – laikytis teisinių reikalavimų arba juos laužyti, o teisinė sankcija tampa itin svarbia mūsų teisiškai reikšmingą elgesį veikiančia priemone.

Šio straipsnio tyrimo objektas: **baudžiamųjų teisinių sankcijų raidos tendencijų apžvalga**.

Svarbiausios XX a. baudžiamųjų teisinių sankcijų paradigmos ir jų raidos tendencijos

Nors dauguma šiuolaikinių civilizuotų valstybių turi seniai susiformavusias ir gana stabilias teises sistemas, matome ir toliau besitęsiančią (net suaktyvėjusią) represinių (t. y. baudžiamųjų) sankcijų pobūdžio ir dydžio nustatymo metodologinio pagrindo paiešką. Ankstesnio laikmečio teisės sampratos mokyklos (iki XX a.) daugiausia dėmesio skyrė **prievartai** teisėje **pateisinti**, o XX a. teoretikai ir praktikai pagrindiniu uždaviniu laiko teisinės sankcijos **pobūdžio ir dydžio** analizę.

Klasikinė baudžiamosios teisinės sankcijos paskirtis, nepaisant to, kuriuo laikmečiu ir kieno rankomis ji buvo įgyvendinama, – pažeisto teisingumo atkūrimas. Asmuo privalęs gauti tai, ko nusipelnė, – už blogą turi būti atsilyginama blogu. Sankcija turėjo būti tuo ekvivalentu, kuris atitiks padarytos veikos sunkumą ir pobūdį (pasak Hegelio, nusikaltimas yra teisės neigimas, o bausmė yra to neigimo neigimas) [2, p. 42]. Net ir laisvos konkurencijos kapitalizmo laikotarpiu teisingumas teismuose buvo vykdomas remiantis vadinamąja keršto (atpildo, atsilyginimo) teorija. Nors tiek teisės normos, tiek teisinių sankcijų taikymas buvo grindžiamas tuometine morale, pats teisingumo įgyvendinimo procesas buvo formalus ir mažai individualizuotas (bausmės konkretizavimas – tam tikros sankcijos paskyrimas; bausmė – tai visuomenės atpildas už nusikaltusio asmens nekonformistinius veiksmus). **Atpildo teorija pasižymi labai stipria socialine–psichologine įtaiga**, nes ji **nubrėžia teisingumą vykdančios valdžios prievartos ribas** uždrausdama taikyti drastiškas bausmes už nesunkius nusižengimus.

Vienas svarbiausių atpildo teorijos trūkumų yra tas, kad ji paprastai neišplėtojama iki nuoseklios teorijos lygio ir apsiriboja dažniausiai įprastų tezių kartojimu. Kritikuojant atpildo teorijos neišsamumą atkreipiamas dėmesys į kai kuriuos aspektus.

Atpildo teorija dažniausiai bausmę įprasmina kaip „pusiausvyros atkūrimo priemonę“. Ką tai reiškia? Jei būsime nuoseklūs – iš teisės pažeidėjo turi būti atimta viskas, ką jis įgijo nusikalstamu būdu, o aukai turėtų būti atlyginti visi jos patirti nuostoliai. Bet teisinė represinė sistema paprastai nekelia sau tikslo atlyginti nukentėjusiajam žalą, o sutelkia savo dėmesį į prasižengėlio nubaudimą – bausmėmis siekiama sukelti jam neigiamus, nenaudingus ir skausmingus praradimus. Jei bausmės tikslas būtų pažeistos pusiausvyros atkūrimas, tai atpildo teorija turėtų akcentuoti ne nubaudimą, kaip poveikio pažeidėjui priemonę, o aukos klausimo išsprendimą – atpildo teorija „nepadedama mums suprasti, kaip galima pateisinti pačią bausmę nesprendžiant rekompensacijos aukai klausimo“ [3, p. 142].

Bene įprasčiausia atpildo teoriją pristatyti dažnai cituojamu taliono principu („*lex Talionis*“) – „akis už akį, dantis už dantį“. Ar įmanoma remiantis šiuo, prieš daugybę metų įtvirtintu principu pagrįsti šiuolaikinių valstybių baudžiamąją politiką? Ko gero, ne. Ir štai kodėl.

Pagal taliono principą bausmės pobūdis ir dydis priklauso tik nuo vienos aplinkybės – **pažeidėjo veiksmais sukeltų pasekmių**. Kyla daugybė klausimų dėl taliono principo taikymo mūsų laikmečiui. Ar ta reiškia, kad plėšiką, žudiką ar prievartautoją reikėtų taip traktuoti, kaip jis traktavo savo aukas? Kaip nubausti remiantis šia koncepcija asmenis, kurių veiksmai nesukėlė tiesioginės žalos, o tik sudarė sąlygas šiai žalai atsirasti (vairavo automobilį neblaivus, nemokėjo mokesčių ir pan.)? O kaip galima vertinti nusikaltusius asmenis, jei jų veiksmų – kyšininkavimo, apgaudinėjimo, šantažavimo – pagal aptariamą koncepciją negalime pakartoti? Be itin laisvos šio principo interpretacijos mūsų laikmečiu, kuris pasižymi socialinio gyvenimo sudėtingumu, taliono principas atrodo per daug siauras ir primityvus. Vadovaudamiesi taliono principu ir vertindami bet kurio asmens nusikalstamą veiką turėtume nustatyti, ko pažeidėjas nusipelnė, ir pačiu primityviausiu būdu priversti jį patį pajusti savo elgesio pasekmes. Bet tai nebūtų nei teisinga, nei įmanoma, nes vienaip vertiname asmens veiką, kai kito asmens gyvybę jis atima tyčiniaus veiksmais ir būtent to siekia, visai kitaip traktuojame nužudymą dėl neatsargumo, o dar kitaip situaciją, kai gyvybę kitam asmeniui atimama ginant savo turtą arba nuosavybę. Visais atvejais veikos pasekmės vienodos – kitam asmeniui atimta gyvybė, taliono principas, skirstas bausmes pagal nusikalstamų veikų pasekmes, verstų mus skirti vienodas bausmes, bet to negali būti ir niekada nebuvo. Taigi kaip gali taliono principas nustatyti parenkamų bausmių teisingumą, jei jis nepajėgus skirtingai vertinti tokias, mūsų supratimu, skirtingas situacijas?

Teisės teorijoje įprasta pabrėžti, kad būtent I. Kantas modifikavo taliono principą ir suteikė jam nuoseklios teorijos formą. Nors kartais I. Kanto bausmės pagrindimas pateikiamas kaip taliono principo teorinė forma, pažymėtina, kad taip teigti negalėtume. I. Kantas, apibūdindamas bausmės sąvoką ir tikslus, remiasi **pažeidėjo intencijomis, o ne jo veikos pasekmėmis**.

I. Kanto žmogus – racionalus, besivadovaujantis protu, atsakingas už savo poelgius. Tai žmogus, kuris turi tikslus ir yra įsitikinęs, kad viskas, ką jis daro, su tais tikslais susiję. I. Kanto žmogus pripažįsta, kad ir kiti turi teisę elgtis su juo taip, kaip su jais elgiasi jis. O čia jau ir bausmės tikslas bei pagrindas – jei aš siekiu gauti naudos iš kitų nelaimės, tai ir pats pripažįstu kitam teisę gauti naudos iš mano nelaimės. Kaip tik taip I. Kantas aiškina taliono principą, kaip tik todėl jis teigia, kad „nusikaltėlis pats nori savo bausmės“. Jei kažkas skriaudžia kitus, tai kiti jam atsilygina tuo pačiu – taigi nusikaltėlis „pats prisiprašo sau bausmės“.

Pažymėtina, kad I. Kanto teorija, būdama išoriškai patraukli bausmės pagrindimo teorija, sunkiai pritaikoma sprendžiant praktinius teisinių bausmių skyrimo ir teorinius jų pagrindimo klausimus.

I. Kantas, kurdamas teisingos bausmės koncepciją, norom ar nenorom priartėja prie „kosminio teisingumo“ modelio, pagal kurį geriems žmonėms atsilyginama geru, o blogiems – blogu. Kaip pažymėjo D. Lyonsas, teorija, kai bausmes skiria ir prasižengusių poelgius vertina žmonės, o ne „ponas Dievas“, sunkiai pritaikoma [3, p. 144]. Pirma, teisinis konkrečių veikų įvertinimas negali pretenduoti į apibendrintą veikos ir nusikaltėlio vertinimą pagal jo nuopelnus pasauliui. Nerealų net bandyti sukurti organizuotą bausmių (ir paskatų) sistemą, kurios tikslas – užtikrinti, kad blogiems viskas baigtųsi blogai, o geriems – gerai. Antra, I. Kantas nespėdžia klausimo, kodėl būtent aš (ar kas kitas) turėtų vertinti, kas ir kiek blogai pasielgė. I. Kanto teorija, **kaip ir įprasta atpildo teorijoms**, nenagrinėja institucinio bausmės aspekto, nors kaip tik teisinės bausmės teorija privalėtų įtikinamai įrodyti, jog teisinė bausmė esmingai skiriasi nuo privataus keršto ir todėl šią bausmę gali taikyti legali valdžia.

Taigi atpildo teorija pateisina bausmę per plačiai arba per siaurai. Per plačiai – nes ja remiantis galima pateisinti bet kokio nenormalumo nubaudimą teisine sankcija. Per siaurai – nes taip ir neatsako į klausimą, kodėl kažkas įgyja teisę perimti į savo rankas „kosminio teisingumo“ atkūrimą ir kodėl tai daro būtent valstybė [3, p. 149].

Šie ir kiti aptartos teorijos trūkumai lėmė aplinkybę, kad XX a. pradžioje buvo suabejota bausmės, kaip ekvivalento, samprata, o XX a. antrojoje pusėje labiau akcentuojama **teisinių gėrių sauga ir visų žmonių taikus gyvenimo ir sugyvenimo užtikrinimas**, ir tai verčia iš naujo įvertinti ir kriminalinei bausmei keliamus tikslus. Šiuo laikotarpiu, nustatant ir taikant teises sankcijas, represinėse teisės šakose (ypač baudžiamojoje teisėje) varžėsi dvi naujos paradigmos: **specialiosios prevencijos ir generalinės prevencijos**. Šios abi teorijos suabejojo atpildo teorija kaip represinių sankcijų nustatymo pagrindu.

Specialioji prevencija iškėlė bausmės tikslą – **sulaikyti ateityje konkretų pažeidėją nuo polinkio pažeisti teisę**. Pagrindinis šios teorijos kūrėjas vokiečių sociologas Franzas von Lisztas (kaip tik su jo vardu siejama šiuolaikinė „sociologinė“ baudžiamosios teisės samprata) įsivaizdavo specialiosios prevencijos egzistavimą trimis formomis:

- visuomenė apsaugoma nuo nusikaltėlio uždaran jį į kalėjimą;
- pats nusikaltėlis apsaugomas nuo naujų nusikaltimų;
- nusikaltėlį auklėjant ir jis, ir visuomenė apsaugoma nuo recidyvų.

Taigi represinė sankcija jau nebelaikoma ekvivalentu už padarytą teisės pažeidimą, sankcijos griežtumas ir bausmės trukmė tampa tiesiogiai priklausomi nuo to, kaip greitai nubaustasis asmuo persiauklėja. Ši teorija turėjo didelę įtaką visos Vakarų Europos teisei sistemai. Štai Vokietijos federacinė valstybė įstatymiškai įtvirtino nuostatą, kad skiriant bausmę turi būti atsižvelgiama į galimus jos padarinius nusikaltėlio būsimam gyvenimui visuomenėje [2, p. 46]. Didžiausiu šios teorijos trūkumu buvo laikoma tai, kad ji negalėjo nustatyti bausmės masto dydžio (nuteistąjį reikia laikyti izoliuotą tol, kol jis pasitaisys) ir neatsakė į klausimą, ką daryti su asmenimis, kurie nepasiduoda resocializacijai.

Generalinės prevencijos teorija skiriant bausmę orientuojasi ne į atpildą pažeidėjui ir ne į jo resocializaciją, o į **siekį atbaidyti visuomenę nuo nusikaltimų darymo grasinant jai teisiniais apribojimais**. Tai vadinamoji „teisinių grasinimų teorija“, paremta nuostata, jog dauguma žmonių susilaiko nuo teisei priešingų ketinimų, nes mato, kad asmenims, nesugebėjusiems to padaryti, tenka iškęsti neigiamus savo veiklos padarinius. Išskiriamas neigiamas generalinės prevencijos aspektas – kalbama apie tam tikrą linkusių nusikalsti kategoriją žmonių, kuriems skiriant konkrečias sankcijas už teisės pažeidimus pabrėžiama ne jų padarytos veikos analizė, o rizika, kad ši nusikalstama veika gali paplsti. Pozityvusis generalinės prevencijos aspektas pasireiškia teisės saugos institucijų veiklos stiprinimu skatinant visuomenės daugumos pasitikėjimą teise ir valdžia. Generalinė prevencija remia nekintamos sankcijos, kuri bausmės atlikimo metu nekinta (ar mažai kinta), skyrimą [2, p. 49].

Šiuolaikiškų valstybių teisės specialistai ir sociologai ir toliau dar tebesiginčija dėl šių pagrindinių klausimų [4, p. 156]:

1. Kas – veika ar asmuo – yra baudžiamosios atsakomybės pagrindas?
2. Kas yra bausmės skyrimo pagrindas – specialioji ar generalinė prevencija?
3. Koks turėtų būti bausmės tikslas – tikslingumas ar atpildas?

Nors teigti, kad į šituos klausimus vienareikšmiškai atsakyta, negalima, besiformuojančios tendencijos yra aiškios ir nedviprasmiškos:

- Baudžiamųjų sankcijų sistemą stengiamasi pagrįsti tiek atpildo, tiek prevencijos (ir generalinės, ir specialiosios) teorijomis pabrėžiant neginčijamą prevencijos primatą [2, p. 62].
- Bausmė, kaip visuomenės atpildas, pasireiškia jos neišvengiamumu ir tiesioginiu proporcingumu kaltei; šiuo pagrindu paskirta bausmė yra konkretinama siekiant skirti individui tokią sankciją, kad visuomenė būtų apsaugota (bent tam tikrą laiką) nuo baudžiamo asmens pavojingų kėsinių, o paskirtoji sankcija nebūtų kliūtis subjektui grįžti į visuomenę.
- Jei į teisės saugomus gėrius pasikėsino asmuo, kuriam netaikytinas kaltės principas, jam skiriamos kitos visuomeninės apsaugos priemonės, turinčios visus bausmei būdingus požymius (tokios priemonės gali būti paskirtos asmeniui, kurio poelgiai rodo aiškų polinkį pažeisti teisinę tvarką) [2, p. 63].

Pažymėtina, kad minėtos tendencijos akivaizdžios daugumos, tačiau ne visų valstybių teisinėse sistemose. Štai vadinamoji „atpildo teorija“ turi išskirtinai tvirtas pozicijas JAV, kur

„teisingo nusipelnymo“ doktrina ir dabar sudaro teisinės sistemos pagrindą. Čia nustatant bausmę „labiau siekiama teisingo atpildo, o ne asmens resocializacijos“ [5, p. 548].

Teisinių sankcijų nustatymo ir taikymo principų pasikeitimas

Jeanas Pradelis, nagrinėdamas savo veikale „Lyginamoji baudžiamoji teisė“, sankcijų klausimą, atkreipia dėmesį, kad kiekvienoje valstybėje galima išskirti atskirus sankcijų raidos etapus (kalbama apie represines sankcijas), kurių metu buvo taikomos „madingos“ tą laikmetį sankcijos. Suprantama, vienokią ar kitokią „madą“ lemia įvairiausių veiksnių visuma. Dėl visuomenės humanizacijos ilgą laiką vyravusias kūno bausmes pakeitė kitos bausmės, o laisvės atėmimu, laikytu „puikiausia bausme civilizuotame pasaulyje“, suabejota dėl visiškos idėjos „pataisyti žmogų“ nesėkmės. Visuomenės, nenorinčios tiek daug mokėti už komfortišką nusikaltėlių išlaikymą kalėjimuose, nepasitenkinimas nulėmė tarpinės tarp laisvės atėmimo ir probacijos bausmės įvedimą „stengiantis taip sustiprinti asmens priežiūrą, kad ji individui būtų kaip laisvės atėmimo bausmė“ [5, p. 513]. Kiekvienoje valstybėje įsitvirtinusį vieno ar kitų bausmių populiarumą lemia ir toje valstybėje išpažįstama religija, pragyvenimo lygis, pagaliau ten vyraujanti teisės samprata. Vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį į tam tikrus teisinių sankcijų nustatymo ir taikymo mechanizmo pokyčius.

- Visuotinai pripažįstama, kad laisvės atėmimo bausmė išgyvena krizę. Tarptautiniu mastu susirūpinta, kad valstybės skirtų asmenims laisvės atėmimo bausmę tik tais išimtiniais atvejais, kai ji negali būti pakeista jokia kita bausme. Kiekviena valstybė privalanti atidžiai analizuoti asmenų, nuteistų laisvės atėmimu, recidyvo atvejus ir taikyti laisvės atėmimą tik toms asmenų kategorijoms, kurioms laisvės atėmimas buvo efektyviausias. Esant galimybėms rekomenduojama dažniau taikyti turtinio poveikio priemones ir tik neišvengiamais atvejais – laisvės atėmimą. Ir tai neatsitiktinai – laisvės atėmimas valstybei kainuoja brangiausiai, o recidyvas po tokio pobūdžio bausmės didžiulis (pvz., 1981–1989 m. Nyderlanduose vertinant viešųjų darbų poveikį paaiškėjo, kad nubaustųjų viešaisiais darbais recidyvo lygis buvo 42 proc., o nubaustųjų laisvės atėmimu – 54 proc.). Tiesa, JAV laisvės atėmimo bausmių daugėja, ir taip yra ne tik dėl ten vyraujančios bausmės, kaip atpildo, doktrinos, bet ir dėl sparčiai didėjančio sunkių nusikaltimų skaičiaus. Europoje, išskyrus Airiją ir Ispaniją, vyrauja priešinga tendencija: nubaustųjų laisvės atėmimu skaičius mažėja [5, p. 558].

- Vis didesnė reikšmė bausmių sistemoje tenka turtinio poveikio priemonėms, t. y. konfiskavimui ir baudai. Tai suprantama, nes nusikaltėliui pavyksta išvengti dažnai negatyvios „kalėjimo mokyklos“, valstybė neišleidžia tokiam pažeidėjui išlaikyti kalėjime pinigų, netgi priešingai – pati iš to nusikaltimo pelnosi. Optimaliausia bausmė ir toliau lieka bauda, Vokietijos BK 47 straipsnis, galima sakyti, panaikino galimybę atimti laisvę iki 6 mėnesių, tad šiuolaikinėje Vokietijoje baudai tenka 84 proc. kriminalinių bausmių [5, p. 557]. **Represines sankcijas keičia turtinio pobūdžio sankcijų taikymas**, nes akivaizdus daug didesnis pastarųjų veiksmingumas.

Pažymėtina, jog kuriama nauja „Žalos atlyginimo baudžiamajoje teisėje teorija“, kai kur jau vadinama „trečiaja paradigma“, galinčia išvesti baudžiamąją teisę iš visiškos aklavietės, kurios atsiradimas siejamas su ganėtinai mažu teisės, kaip baudžiančios priemonės, poveikiu ir dideliu recidyvų skaičiumi (tiesa, minėta paradigma dar nėra galutinai susiformavusi, nors ir paremta nebenaujomis ir gerai žinomomis E. Durkheimio – ir vėl remiamasi sociologo koncepcija! – mokymo idėjomis) [6, p. 74]. Šios besiformuojančios paradigmos esmė – pagrindinė valstybės, baudžiančios asmenį už nusikaltimo padarymą, pareiga yra užtikrinti, kad būtų materialiai atlyginta asmeniui, nukentėjusiam nuo nusikaltėlio. Manoma, kad tokiu atveju būtų pasiekti labai svarbūs tikslai: teisės pažeidėjas tiesiogiai susidurtų su savo veiklos pasekmėmis ir susipažintų su nukentėjusiuoju; be to, nukentėjusiajam daug svarbiau, kad jam būtų atlyginta žala negu situacija, jog pažeidėjas baudžiamas laisvės atėmimu ir dar pats nukentėjusysis, mokėdamas mokesčius, jį turi išlaikyti. Pašalinus konfliktą tarp pažeidėjo ir aukos padidėja tikimybė pažeidėjui lengviau įsitraukti į visuomenę. Aptartoji paradigma taip suartina baudžiamąją teisę su civiline (nes tikimasi, jog būtent ji padės iš-

spřesti žalos nukentėjusiajam atlyginimą), kad pradėta kalbėti apie būtinybę kurti visiškai naują baudžiamosios teisės koncepciją.

Trumpa teisinių sankcijų raidos tendencijų apžvalga patvirtina pokyčius šiuolaikinių valstybių represinėje politikoje. Istoriskai teisė susiformavo kaip konflikto (daugiausiai turtinėje srityje) tarp atskirų individų sprendimo priemonė. Pirmosioms teisinėms sankcijoms net ir turtiniuose ginčiuose buvo būdingesnis represinis, o ne kompensacinis elementas. Valstybė perėmė į savo rankas asmenų, pažeidusių teisę, baudimą daug vėliau, ir bausmės tikslai skirtingais laikotarpiais buvo skirtingi. Šiandien represinė sankcija – tai jau ne tik kaltam asmeniui kentėjimus ir praradimus „atseikėjanti“ priemonė, bet ir svarbi visuomeninės kontrolės priemonė, kuria siekiama ne tik „suvesti visuomenės sąskaitas“ su jos normalų gyvenimą pažeidinėjančiais asmenimis, bet ir palikti tokiam asmeniui galimybę grįžti į visuomenę. Išskyla bausmės **naudingumo** klausimas – ji turi būti **naudinga pažeidėjui** (atbaidyti pažeidėją nuo polinkio pažeisti teisę), **naudinga visuomenei** (visuomenė turi būti apsaugota nuo jai pavojingo pažeidėjo), **naudinga nukentėjusiam** asmeniui (bausmių sistema siekiama, kad pažeidėjas atlygintų nukentėjusiam padarytą žalą) ir būti **kiek galima pigesnė** valstybei.

Išvados

Represinių teisinių sankcijų raidos tendencijos rodo, kad šiuolaikinėse visuomenėse stiprėja teisės, kaip teisinių gėrių saugos priemonės, kaip taikaus žmonių sugyvenimo užtikrinimo, supratimas.

Jau nebemanoma, kad valstybė pajėgi išspręsti visas problemas grasindama arba realiai taikydama bet kokią prievartą.

Nustatant ir taikant teises sankcijas bandoma ieškoti priemonių individo ir visuomenės darnai užtikrinti bei įtampai tarp priešingų visuomeninių interesų sumažinti.

Valstybė, padedama teisės, vykdo organizuotą institucinę prievartą siekdama apsaugoti teisėtai gyvenančią visuomenės dalį nuo pažeidėjo ir tikėdamasi, kad bausmės pobūdis ir dydis neužkirs pažeidėjui kelio atgal į visuomenę bei privers jį išmokti gerbti kitų laisvę, turtą ir orumą.

Visuomeninė sauga ir gerovė tampa pagrindiniu svertu tiek nustatant teises sankcijas, tiek jas taikant.

LITERATŪRA

1. **Теория** государства и права / под ред. Матузова Н. И. – Москва, 2000.
2. **Strafrecht.** Allgemeiner Teil. – München, 1997. Band I.
3. **Lyons D.** Etyka i rząndy prawa. – Warszawa, 2000.
4. **Шаргородский М. Д.** Наказание, его цели и эффеktivность. – Ленинград, 1973.
5. **Pradel J.** Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius, 2001.
6. **Jahn M.** Wiedergutmachung und Integrationprävention: an den Grenzen der Steuerungsfähigkeit der Strafrechts // Rechtstheorie 27, 1996.

Sociological Origins of the Development of Criminal Legal Sanctions

Doctoral Candidate Giedrė Lastauskienė

Law University of Lithuania

SUMMARY

The article discloses main trends of the evolution of legal sanctions in the modern time. While analysing the problem of the search of the methodological base of legal sanctions, main theories, which investigate the aim of the punishment, and their relation are discussed in the article. The author emphasizes the clear tendency of the search of legal sanctions, which are the most effective socially. The conclusion is done that the modern state, while establishing and applying legal sanctions, stimulates a man to behave legally and fairly, and punishes him because it hopes that a punishment will not block up man's way back to the society.

